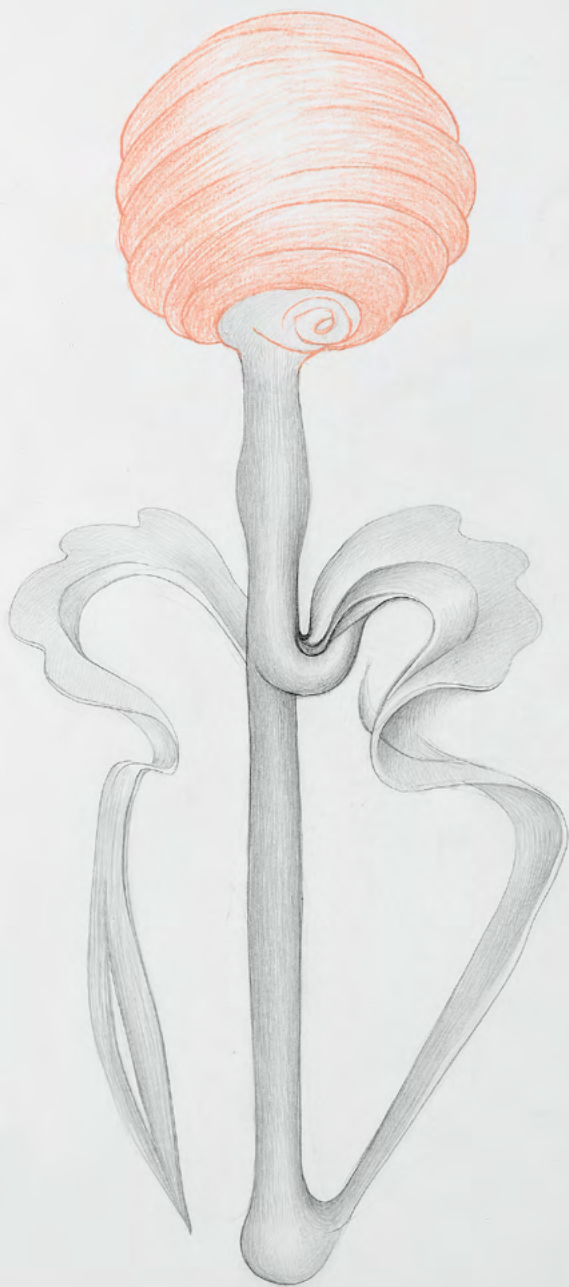

Václav Cílek

Věci, které září

DOKOŘÁN

Václav Cílek

Věci, které září

**O malých zasvěcencích,
podivínech a vizionářích
a o tichém bílém proudění
starým kosmem**

DOKOŘÁN

Václav Cílek

Věci, které září

**O malých zasvěcencích, podivínech a vizionářích
a o tichém bílém proudění starým kosmem**

© Václav Cílek, 2023

Illustrations © Petr Nikl, František Skála, Zdeňka Sůvová,

Lucie Straková, Ondřej Smeykal 2023

Photos © Václav Cílek, Jan William Drnek, Ivan Zubař, Michal Bartoš,

Jarmila Mucha Plocková, Stanislav Chládek 2023

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace
nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem
bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Odpovědný redaktor Marek Pečenka.

Jazyková redakce Tereza Ješátková.

Ilustrace Petr Nikl, František Skála, Zdeňka Sůvová,

Lucie Straková, Ondřej Smeykal.

Fotografie Václav Cílek, Jan William Drnek, Ivan Zubař, Michal Bartoš,

Jarmila Mucha Plocková, Stanislav Chládek.

Obálka, grafická úprava a sazba Martin Radimecký.

Konverze do elektronické verze Michal Puhač a Jan Kárník.

Vydalo v roce 2023 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz.

ISBN 978-80-7675-152-1 (pdf)

ISBN 978-80-7675-153-8 (epub)

ISBN 978-80-7675-154-5 (mobi)

(pdf – 1234. publikace, 416. elektronická;

epub – 1235. publikace, 417. elektronická;

mobi – 1236. publikace, 418. elektronická)

Obsah

Předmluva: vidět kreslením 9

Cesta do Horní země 13

(Ivan Zubaľ aneb K čemu jsou dobří Slováci?)

Tři slovenské světy • Ostrihom • Dunajem vše začíná i končí • Bratrská hora Sitno • Relikvie Krve Kristovy • Konečně ve Štiavnici! • Horní země • O fotografiích Ivana Zubaľa

Tiché bílé proudění starým barevným kosmem 41

(Erik Binder aneb Umění dharmy)

Boj v hořícím pralese • Vzpouřa mrtvých předků • Přijmout situaci, která začíná tančit • Slovenský samuraj na lidové slavnosti ve Važci • Monty Python v Bratislavě • Na Devíně • Začínat zemí

Hledači orchidejí 61

(Petr Nikl aneb Spiritismus bez duchů)

Radost bez záměru • Spiritismus bez duchů • Botanika • Květ orchideje • Čím se rostliny podobají hvězdám? • Neviditelná Boží ruka • Orchideový král a jednoruký muž bez pušky ze Smíchova • Malíř orchidejí z Valtic • Svátky orchidejí • Srnka, co poslouchá Haydna • Masky, falešné hlavy a skvrny podobající se očím • Nový pohled neboli niternost • O vosách, světle a základní dobrotě a také o věčně proměnlivé světelné řece • Zviditelňování

Duchové skal 101

(František Skála aneb Poznámky z dlouhého času)

Buval kaferský je velké zvíře • Na úrovni prostoru se podobné věci setkávají • Artefakty a obrazy • Co to je za svět? • Proč se přihlašuje právě dnes? • O sdělování tajemství, kamenech a lesu • Pigmenty • Důlek jako nejskromnější umění • Malované a ryté kameny • Jak se dělá skalní umění? • Lidé z různých míst a různých dob mají přeci jen něco společného • Rentgenový styl • Archeologie mysli • Umělecká magie • Výběrový efekt • Rozdíl mezi duší jelena a duší býka • Fosfeny a šest šamanských cest • Hledání obrazu • Vizuální rozhovor • Polly Schaafsma hovoří s pueblankou Marií • Chaloupkova cesta časem • Útěcha ze světa indiánského? • Hovory se zvířaty • Stendhalův syndrom • Přicházet z dálky a z mlhy počátků • Cesty časem a jinými světy

Klidu naléztí ve světě 165 **(František Bílek aneb Zjevení)**

O nalezeném rukopisu ● Soukromá zjevení a umění mlčet ● O Múzách ● O Zdence Braunerové a Paříži ● O Juliu Zeyerovi ● Alois Bílek, jeden z prvních ● O velkých zasvěcencích ● O jednom světle, písniích souhvězdí a hlasech čísel ● O magii a modernitě ● 1891 ● Jen se dívat

Slovan vstal, na slávy tluče bránu 207 **(Alfons Mucha aneb Slovanská epepej, její doba, význam a vize)**

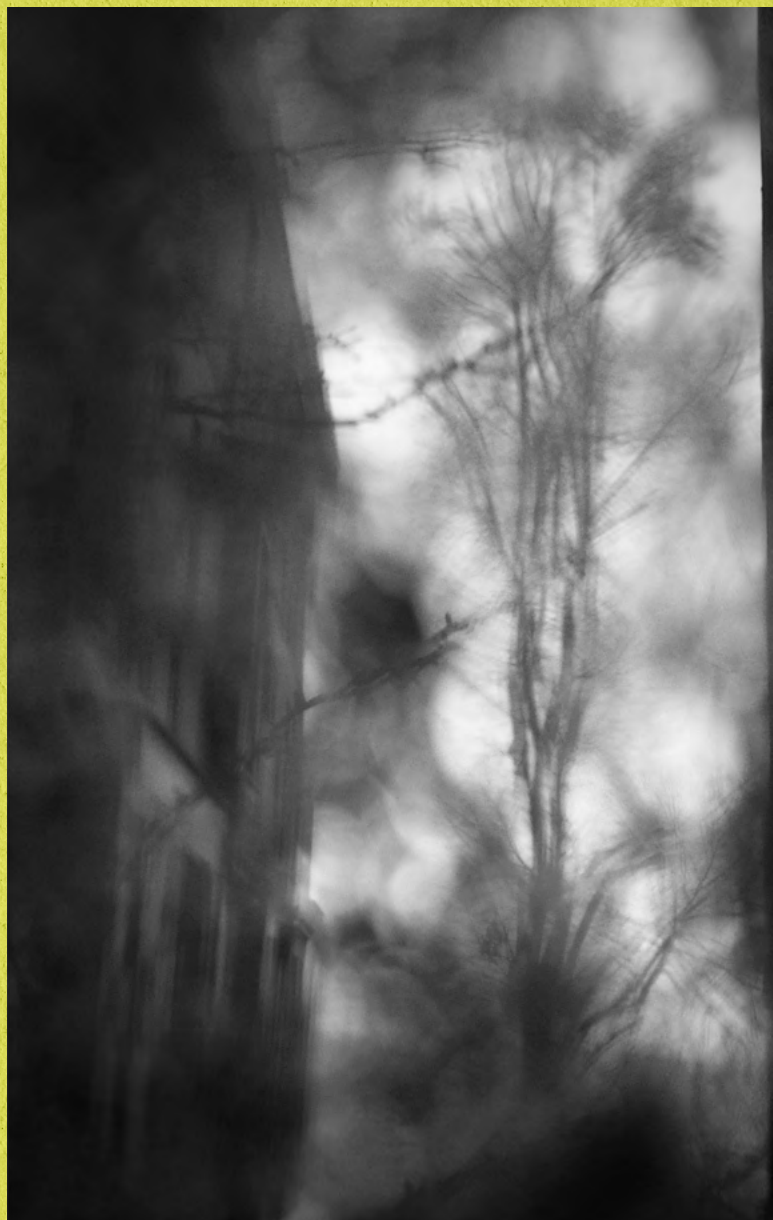
Když je kniha hřbitovem ● Dvě významové linie ● Pařížské hnízdo vizionářů ● František Kupka a Kniha stvoření ● Teosofie a abstraktní umění ● Umělecké salony ● V Petrohradu v roce 1917 ● Prezident Wilson a plukovník House ● Pozoruhodný život Charlese Richarda Cranea ● Hvězdy na nebi a vnitřní prostor Epepeje ● Tichá ty noci ● Osová doba ● Jan William Drnek: Jak jsme fotili Muchovy obrazy a vytvořili knihu skoro stejně velkou jako Epepej samotná

Poděkování 271

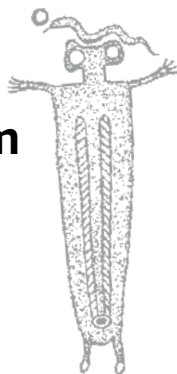
Literatura 272

Důvody, kvůli kterým chodíme do hor. (foto I. Zubař)

Předmluva: vidět kreslením

„... ta tajná společnost lidí, kteří jí v každé době dodávají skutečnou hodnotu.“

Paul Valéry, *Pocta Proustovi*.

Tato kniha nebyla plánovaná a sám od sebe bych ji nezačal psát, ale přesto na ní lpím. Tolik na úvod.

V okruhu pražských disidentů se vyskytoval matematický logik Jiří Fiala (1939–2012), který psal knihy o programování, překládal filozofické texty, roky neúnavně zapisoval přednášky z bytových seminářů a později výjezdních zasedání Centra pro teoretická studia. Původně se pohyboval v okruhu disidentů kolem Václava a Ivana Havla, ale jinak byl k vidění všude tam, kde se něco zajímavého dělo. Usmíval se, bystře pozoroval svět a neměl pocit, že něco ví, nebo že je důležitý. Snad proto si jej dodnes s vděčností v srdci připomínáme. Roky promýšlel krátké eseje o umělcích a jejich dílech pro časopis *Vesmír*. Ve své zvědavosti si byl vědom, že logika je skvělý nástroj, ale má svá omezení a za některé hranice už proniknout nedokáže. Díval se na obrazy (pamatuji si to třeba u králíků Zorky Ságlové, sestry Martina Jirouse, která později proslula kladením plen u Sudoměře) a usmíval se. Umění vnímal jako další, na logiku navazující cestu k porozumění světu.

Tím trochu nakazil mého kolegu ze stejné kanceláře, filozofa biologie Zdeňka Neubauera. Ten zašel ještě dál. Mistři italské renesance nebo Mistr vyšebrodského oltáře pro něj představovali inspiraci k jeho vlastním slovům, paralelní výpověď o povaze světa. Fiala ctil své autory, Neubauer je vnímal jako jiskru, která zapaluje poznání, jež nemusí přímo souviset s jejich dílem.

Jiskra má společné s ohněm totéž, co řeka s pramenem. Proud myšlení byl pro Neubauera důležitější než život a dílo oblíbených tvůrců. Občas jsme měli dojem, že se vydal až za samotný obzor věcí, kam jsme si netroufli, nebo ani nechtěli sami zajít. V každém případě byly oba tyto přístupy velice odlišné od většiny kunsthistorických výkladů.

Asi nejbližší jim je v pozoruhodné knize *Degas, tanec a kresba* Paul Valéry, který szíravého a leckdy nepříjemného Degase, u něhož musel jíst nechutné makarony, navštěvoval celých dvacet let. Povídali si spolu o schopnosti vidět kreslením či o jedné myslí v tisíci střípcích. Sblížili se. Valéry v knize mísí aforismy i nanevýš věcné poznámky třeba o tom, že málokdo uměl namalovat podlahu tak dobře jako Degas. Zachovává rovnováhu historika, básníka a filozofa, kterou si vypěstoval při studiu matematiky. Je silně racionální, a proto ví, kdy racionalitu může opustit. Vypozoruje podobnost pohybu kreslicí ruky a taneční figury, kdy se hýbe celé tělo. Podobně fungují i performance Petra Nikla. Čára vzniká v prostoru, štětcem je celý člověk a kresba tělem se vesměs nedá zachytit na běžné malířské plátno.

Hlavní impuls pro napsání této knihy mi dal svérázný znalec a rázný sběratel současného umění Ivan Zubaľ. Před několika lety se u nás objevil a od té doby s ním spolupracuji na vydávání jeho bibliofilii, které neprodává, ale jen tak rozdává prověřeným uměleckým soupeřníkům. A protože jsem musel vidět lidi a krajiny, které fotografuje, začal jsem opět jezdit na Slovensko a umělci jako Alojz Klimo či Rudolf Fila se pro mne stali postavami evropské úrovně, které právě pro svou slovenskost nejspíš nikdy neproniknou mezi tradovanou evropskou uměleckou elitu. Je to tak v pořádku, zůstanou nám. Ivan Zubaľ mě později vzal k Petrovi Niklovi podívat se na tušové kresby a příběh se rozvinul dále.

Za textem o Slovanské epopeji nestojí obdiv k Muchovu dílu, ale tři kameny, které jsem vybral pro vydání obrovské monografie (tuším 12 kilogramů těžké) *Epopej*, kterou mistrně nafotil Jan William Drnek. Pro bílý mramor jsme se v Muchových stopách a s požehnáním cařihradského patriarchy Bartoloměje vydali na Athos. Více v závěru knihy.

Příběh Epopeje možná začíná pobytem sochaře „cherubínka“, jak mu Mucha říkal, Františka Bílka u Alfonse Muchy. Asketické-
mu Bílkovi trochu vadily napůl obnažené modelky a také se ze
svých vizí málem zbláznil. Naštěstí mu pomáhal i Julius Zeyer
a Zdenka Braunerová. Ani o Bílkovi bych sám od sebe nepsal,
ale v jednom antikvariátu jsem našel jeho neznámý životopis
a chtěl jsem jej vydat, ale pak jsme nedokázali našetřit dost
peněz, když prodeje knih na podzim roku 2022 začaly klesat
a ceny energií stoupat.

Tyto eseje vznikly během dvou covidových let (tedy až na část
stati o severoamerickém skalním umění) a byly určeny pro různé
tisky či katalogy, kde nikdy nevyšly. Představují pro mne jeden
víceméně souvislý text složený z několika střípků jedné myslí.
Všechny byly nejenom promýšleny, ale hlavně žity.

Maska Slunce, původem z vesnice Bella Coola, vyrobená indiány Nuxalk
a získaná v roce 1870. (American Museum of Natural History, New York,
katalogové číslo 16/1507, foto S. Chládek)

J. Koblížka

Co k nám přichází z hvězd? Určitě to není jenom smutek. (Dřevoryt J. Koblížky ke knize J. Marii *Emausy* z roku 1926)

Cesta do Horní země

(Ivan Zubaľ aneb K čemu jsou dobří Slováci?)

Ó, vesmírem vytrácet se, Marino
jak hvězda padající!
Nikdo z nás nepřidá nic, kamkoliv vrhneme se,
lhostejno
ke které z hvězd. V úhrnu je vždycky sečteno vše.
A tak náš pád neumenší posvátný počet,
neboť že vzdal se, oddal, v prapůvod míří a léčí.
A kdyby všechno byla jen hra, záměna rovnic
a posun
a nikde jméno a sotva kde důvod i pro tvou sázku?
Vlnám, jsme, Marino, mořem,
hloubce jsme, Marino, nebem!
Zemi jsme zemí a tisíckrát jarem,
jsme skřivan, Marino,
jenž píseň vyvrhelou dál vrhá v neprůzračnost...

Reiner Maria Rilke, Elegie pro Marinu Cvetajevovou. *Korespondence / Marina Cvetajevová, Boris Pasternak a Rainer Maria Rilke*, přeložil Vladimír Mikeš, Lyra pragensis, 1986.

Tři slovenské světy

Ivan Zubaľ se narodil v Levicích na okraji Podunajské nížiny a celý život jezdil do nedalekého, ale kulturně velice odlišného města – Banské Štiavnice. O mnoho let později se rozhodl pochopit, co pro něj Štiavnica znamená, a zajížděl sem fotografovat. Domluvili jsme se, že až budu na Slovensku, podíváme se do Štiavnice společně. Koncem června covidového roku 2021 jsem byl pozván do Bratislavy, kde jsme společně s výtvarníky Erikem Binderem a Peterem Rollerem hovořili o Dunaji, jeho významu,

plynutí času a vzpomínek. Akci pořádala Slovenská národní galerie, kde Erik zrovna vystavoval roztříštěná skla i barevné, vibrační obrazy stojící na pomezí drogové zkušenosti a „dokolnalé moudrosti“ Pradžňápáramity. Výstava dobře odpovídala pandemickému zeitgeistu, protože se odehrávala na rozhraní pomalovaného smetiště ruin a toho druhu naděje, který vyžaduje dívat se na svět jinýma očima.

Součástí akce byl filmový dokument a veřejná přednáška v Ahoy Café pod Devínem. Musel jsem se posluchačům omluvit za drzost, s jakou cizinec přijede až ze vzdálené Prahy (*co vy Pražáci můžete vědět o životě?* řekl mi jednou upracovaný sklář

Podunajská pahorkatina neprávem patří mezi málo známé části Slovenska. Jedná se o starou sídelní oblast po tisíce let navázanou na Dunaj a poslední tři tisíce let na hornické lokality v horách. V něčem se podobá českému Podřipsku, ale prostor krajiny je mnohem rozsáhlejší a vzdušnější a zasahuje hned k několika horským pásmům. (foto V. Cílek)

z Kamenického Šenova), aby místním vyprávěl o Dunaji. Na druhou stranu, bývá to právě cizinec, který vidí věci, jež domorodcům unikají. Druhý den jsme vyrazili do Levic. Město a jeho okolí mě zaujalo víc než na památky bohatá Štiavnica. Snad je to tím, že Levice leží v Podunajské pahorkatině na okraji staré sídelní oblasti, která je kontinuálně osídlená nejméně 8 000 let

na přechodu „stepi a hor“. Levice byly založeny na staré, určitě raně středověké, ale pravděpodobně ještě mnohem starší cestě zhruba na polovině vzdálenosti mezi Ostrihomí (Esztergom) a slovenskými báňskými městy. Tato cesta spojuje tři světy, ze kterých vzniklo současné Slovensko – maďarský a obecně kočovní prvek panonských nížin, podhorský slovanský venkovský a pastýřský živel i mezinárodní kulturu horních báňských měst, kde se mluvilo německy.

Každý z těchto tří světů něčím přispěl ke vzniku národa, který dnes působí – a to i přes všechny možné výhrady – nečekaně srostle a homogenně. V případě báňských měst nejsou tím nejdůležitějším drahé kovy, ale obrovský technologický pokrok. Doly byly v 16. století hluboké kolem 400 metrů a bylo nutné z nich pomocí nejsložitějších zařízení té doby čerpat vodu. Logisticky se jednalo o podobně komplexní provoz, jako je dnešní nedaleká jaderná elektrárna Mochovce. Rudy měly polymetalický charakter, to znamená, že sestávaly z více druhů minerálů odlišného složení. Získat z nich kov nebylo jednoduché a vedlo to k rozvoji chemických a metalurgických oborů. K čerpání vody z dolů byl nutný pohon, který podle zásady, že voda čerpá vodu, zajišťovaly desítky tajchů (z německého Teich) – báňských rybníků. Na provoz dolů bylo zapotřebí obrovské množství rovného, převážně smrkového dříví, které se používalo na stavbu budov, výdřevu a vybavení dolů. Na pražení a tavení rud bylo naopak zapotřebí tvrdého, hlavně bukového dřeva s vysokou výhřevností.

Udržovat hluboké, zvodnělé doly a hutě zpracovávající prostrtlé rudy v chodu proto vyžadovalo ty nejschopnější evropské odborníky, propracovaná řemesla a později i specializovaná chemická a lesnická učiliště, ze kterých vyrůstaly vysoké školy. Na nich se kromě technických oborů učily jazyky i humanitní vědy, takže školy „nasávaly“ profesory a z některých z nich vyrůstaly zakládající osobnosti slovenského obrození. Právě tito lidé totiž viděli, že je nutné se postavit odlišné a něčím cizí maďarské i německé kultuře a vytvořit národ, který má svůj jazyk udržovaný a kultivovaný pomocí slovenských knih. Vždyť i sousední Levice a Štiavnica jsou dva odlišné světy, natož Vídeň či Budapešť.